

Vastenbrief 2013 Nederlandse bisschoppen

Pasen in het Jaar van het Geloof

PASEN

Pasen valt vroeg in dit jaar. Maar in het Jaar van het Geloof staat Pasen in het midden. De viering van het lijden, sterven en verrijzen van onze Heer Jezus Christus valt letterlijk in het midden van het Jaar van het Geloof. Dat Jaar loopt van oktober 2012 tot oktober 2013. De paus heeft het afgekondigd ter herdenking van een van de grootste gebeurtenissen uit de recente geschiedenis van de kerk: het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965). Het komt goed uit dat Pasen midden in het Jaar van het Geloof valt, want de viering van het lijden, sterven en verrijzen van onze Heer Jezus Christus vormt een uitstekende aanleiding om over ons geloof na te denken. Pasen kan zo kan 'de deur van het geloof' zijn die ons toegang geeft tot het leven met God¹. In deze vastenbrief willen we naar aanleiding van Pasen, met name naar aanleiding van de hernieuwing van onze doopbeloften in de Paaswake, een aantal aspecten van ons geloof aan u voorleggen ter overweging en ter bespreking.

Geloof klinkt als een soort terugkerend refrein in de verschillende verhalen uit de Schrift over Pasen, want telkens wordt verteld over de leerlingen die tot geloof in de verrezen Heer komen. In de liturgie van Pasen wordt dat proces dat de leerlingen doormaken op indringende wijze een proces dat ook wij (kunnen) doormaken en wel wanneer wij in de Paaswake onze doopbeloften vernieuwen. In die vernieuwing van de doopbeloften drukken we ons geloof op een andere manier uit dan wanneer we in de zondagse liturgie ons geloof belijden. In elke zondagse eucharistieviering belijden we samen 'ik geloof'. Deze manier van belijden toont al een

1 Hand 14,27. De paus gebruikt deze beeldende formulering als titel voor zijn *motu proprio* waarin hij het Jaar van het Geloof uitroept (11 okt. 2011) (www.rkddocumenten.nl).

belangrijk aspect van ons geloof. Het is een samenspel van ik en wij, van persoonlijk en van gemeenschappelijk. En dat gemeenschappelijk is niet alleen een kwestie van hier en nu: het gemeenschappelijk strekt zich uit over de hele Kerk van hier en wereldwijd, van nu en alle tijden. Maar bij de hernieuwing van de doopbeloften tijdens de Paaswake wordt een ander aspect van ons geloof belicht. Een aspect dat als het ware vóór dat samenspel van ik en wij ligt. Dat zit enigszins besloten in het gegeven dat we ons geloof belijden met woorden van anderen en met woorden die over de eeuwen heen tot ons gekomen zijn: geloof als een antwoord.

Geloven: een antwoord

Paulus stelt in zijn brief aan de Romeinen een vraag die zichzelf beantwoordt: 'Hoe kunnen zij in iemand geloven zonder van Hem te hebben gehoord?' Het geloof komt uit het gehoor. Maar het horen is weer een reactie op het spreken, het verkondigen en het verkondigen vindt zijn oorsprong in de zending, en die zending is in opdracht van God die zich te kennen geeft.²

Het proces dat Paulus hier schetst, geldt niet alleen voor het geloof, maar voor allerlei processen in onze maatschappij waarin informatie, ideeën, waarden e.d. doorgegeven en opgenomen worden. Maar dit proces krijgt een eigen kleur als het over geloof gaat, omdat het begin van dit proces niet bij ons ligt, maar bij God. Het geloof is uiteindelijk ons antwoord op God die het initiatief neemt om zich te laten kennen. Dat fundamentele gegeven wordt beeldend uitgedrukt in de vorm van de hernieuwing van de doopbelofte: vraag en antwoord.

Geloven: een proces

Dat proces van doorgeven en opnemen geeft aan het geloof een levendige dynamiek, al was het alleen maar omdat het een voortdurend proces is. Wil het namelijk om een levend geloof gaan, wil het om een geloof gaan dat het concrete leven van alledag beïnvloedt en richting geeft, dan moeten wij samen en ieder voor zich het geloof niet als een dood gewicht met ons meedragen, maar ons eigen maken in de steeds wisselende omstandig-

2 Rom 10. 14vv.

heden van ons leven. Ook al moet ieder dat zelf en voor zich doen, het kan niet goed zonder anderen die ons helpen ons geloof te ontwikkelen en te onderhouden. Anderen die hun eigen geloofservaringen, hun inzichten en overtuigingen, vragen en twijfels met ons delen. Anderen die ons ook expliciet bevragen en uitdagen door hun kritiek en impliciet door hun stijl van leven. Deze anderen zijn onze naasten, onze medegelovigen, maar kunnen ook niet-gelovigen zijn. Hoe verschillend ook, zij allen vragen ons 'rekenschap af te leggen van de hoop die in ons leeft'³.

Wij leven in een maatschappij die niet meer vanzelfsprekend door geloof en godsdienst getekend wordt. Hoewel dat proces van het ons eigen maken van het geloof nooit vanzelf is gegaan en nooit gemakkelijk is geweest, is dat onvanzelfsprekende in onze huidige samenleving meer merkbaar dan in de periode die achter ons ligt. In onze situatie ontbreekt een vanzelfsprekendheid rond geloof en kerk die er in vroegere periodes wel aanwezig was. Dat verlies wordt verschillend beoordeeld. Sommigen praten er met opluchting over, anderen betreuren de teloorgang met een soort cultureel heimwee, zonder al te veel consequenties voor het eigen leven. Weer anderen ervaren het met pijn, voelen zich door kinderen, familie, vrienden, in de steek gelaten. Weer anderen, tenslotte, ondergaan het met berusting en ervaren de tragiek gelaten. Binnen de kerkgemeenschap is een negatieve waardering haast een natuurlijke reactie. Maar het is voor onze geloofsbeleving en spiritualiteit van groot belang dat we die negatieve gevoelens niet laten overheersen en dat we ons doen en laten als kerkgemeenschap en als individuele gelovige niet zó door die ontwikkeling laten bepalen dat we er met de rug naar toe gaan staan. Natuurlijk moeten we met die ontwikkeling en met de negatieve kanten ervan rekening houden, maar dat is wat anders dan er ons leven door laten bepalen. We kunnen die ontwikkeling ook zien als een mogelijkheid, een kans, een uitnodiging, een uitdaging om radicaal en fundamenteel na te denken over wie wij gelovigen zijn, wat onze identiteit als christenen is. En deze weg willen we gaan.

3 1 Pt 3, 15.

Geloven: een relatie

In de Paaswake vernieuwen we dus onze doopbeloften door te antwoorden op een aantal vragen. Eerder in de Paaswake horen we hoe Paulus aan christenen, die pas gedoopt zijn, uitlegt wat de doop inhoudt: sterven aan het oude leven en verrijzen tot een nieuw leven. Fundamenteler en dramatischer kan het haast niet: 'weet u niet dat wij door de doop, die ons één heeft gemaakt met Christus Jezus, delen in zijn dood? Door de doop in zijn dood zijn wij met Hem begraven, opdat ook wij, zoals Christus door de macht van zijn Vader uit de doden is opgewekt, een nieuw leven zouden gaan leiden. Want indien wij als het ware vergroeid zijn met zijn dood, moeten wij Hem ook volgen in zijn opstanding, in de overtuiging dat onze oude mens met Hem gekruisigd is.'⁴

Dat patroon van sterven en verrijzen komt terug in de vragen die de priester stelt bij de hernieuwing van de doopbeloften. Eerst vraagt hij of wij ons willen verzetten tegen kwaad en zonde, om vervolgens te vragen of wij God en God alleen willen dienen. Maar in de drie vragen die dán volgen komt de kern van ons geloof aan de orde. 'Geloof u in God de almachtige Vader, ... in Jezus Christus, zijn eengeboren Zoon ..., in de Heilige Geest. In deze drie vragen komt terug wat de verrezen Heer als opdracht aan zijn leerlingen meegeeft: dopen 'in de naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest.'⁵ En, zoals gezegd, met die drie vragen raken we de kern van ons geloof. Wij christenen geloven niet in 'iets' en wij geloven zelfs niet in God zondermeer, maar in God die zich als Vader, Zoon en Heilige Geest heeft laten kennen in de geschiedenis van ons mensen, die met ieder van ons in relatie wil treden en onze God wil zijn.

Geloven: schakeringen

Binnen en buiten de kerk spreken we over geloven. Vaak betekent 'geloven' dat we iets niet met zekerheid weten. We geloven dat het mooi weer wordt, dat de bus of de trein op een bepaalde tijd vertrekt, dat er ergens iets ernstigs is gebeurd. Maar in ons gewone taalgebruik zeggen we ook dat we 'iemand geloven' en dat we 'in iemand geloven'. Dan gaat het niet om

4 Rom 6,3-6.

5 Mt 28,19.

weten, dan krijgt 'geloven' een andere betekenis. Als we zeggen dat we *iemand* geloven, zeggen we dat we die persoon vertrouwen, dat we wat die persoon zegt, vanwege zijn of haar autoriteit of expertise, voor waar houden en op zijn of haar gezag aannemen. Iemand geloven kan een heel scala doorlopen: van een journalist in de lokale krant tot een second opinion van een specialist bij een zware operatie, van een leerkracht op de basisschool tot een getuige deskundige bij een rechtszaak. Maar als we *in* iemand geloven, gaan we als het ware nog een stap verder: dan zeggen we dat we die persoon zo vertrouwen dat we op haar of hem durven bouwen, ons aan haar of hem toevertrouwen.

Deze schakeringen in 'geloven' komen ook tot uiting in het tegendeel. Eenvoudige feiten kunnen ons geloof dat iets wel of niet het geval is corrigeren; dat gebeurt dagelijks. We zeggen dan dat we ons vergist hebben en dat levert meestal geen grote problemen op. Vergissen is menselijk. Ingrijpender is het wanneer blijkt dat we iemand die we geloofd hebben niet geloofwaardig is, ten onrechte als expert of autoriteit opgetreden is. Maar het meest ingrijpend en schokkende is het wanneer we moeten erkennen dat iemand in wie we geloven en op wie we bouwen, onbetrouwbaar is en ons vertrouwen niet waard is. Dat leidt tot tragische en dramatische breuken in relaties en soms tot fundamenteel wantrouwen tegenover alle anderen.

Wanneer binnen de Kerk nagedacht wordt over ons geloof spelen deze schakeringen een grote rol. Er wordt dan allereerst benadrukt dat we in de geloofsbelijdenis 'geloven in' gebruiken. We zijn gelovigen omdat we op de eerste plaats *in* God geloven en op God bouwen. Maar er wordt ook benadrukt dat we 'geloven in' alleen voor ons geloof in *God* gebruiken⁶. Vandaar dat er bij de hernieuwing van de doopbeloften drie keer gevraagd wordt of we geloven *in*: geloven we *in* God de Vader, *in* de Zoon, *in* de

6 Zie bijvoorbeeld Augustinus, *In Evangelium Johannis Tractatus CXXIV*, tract. 29.6; Thomas van Aquino *Summa Theol.* II.II, q. 1 a. 9, obj. 5.

Heilige Geest. Ook in de geloofsbelijdenis die we op zondag bidden komt dit terug en wordt het 'in' van het begin twee keer herhaald: bij Jezus Christus en bij de Geest⁷.

Geloven: met wie hebben wij het genoeg?

Bij de hernieuwing van de doopbeloften stelt de priester dus drie vragen. Bij elk van de drie vragen voegt hij iets toe om Vader, Zoon en Heilige Geest nader te bepalen en om de werkzaamheid van elk in onze mensengeschiedenis kort toe te lichten. Bij de Vader is dat Schepper van hemel en aarde, bij de Zoon is dat zijn geboorte uit de maagd Maria, zijn lijden, sterven en begrafenis, zijn verrijzenis en zijn zitten aan de rechterhand van de Vader, bij de Geest is dat de Kerk, de gemeenschap van heiligen, de vergeving van zonden, de verrijzenis van het lichaam en het eeuwige leven. Dat aan de drie namen korte toevoegingen gegeven worden is begrijpelijk, omdat 'geloven in' dat oproept. Precies omdat 'geloven in' een fundamentele relatie van toevertrouwen is, roept dat de vraag op 'met wie wij het genoeg hebben'.

Die toevoegingen hebben dus betrekking op de werkzaamheid Gods in onze mensengeschiedenis. Maar deze toevoegingen kunnen ook misverstaan worden, in de zin dat ze verstaan worden als enkel betrekking hebbend op ofwel de Vader, ofwel de Zoon ofwel de Heilige Geest. Maar de kern van ons geloof in God Vader-Zoon-Heilige Geest is de eenheid en verbondenheid van deze drie. De eigenheid van de een gaat niet ten koste van de verbondenheid met de andere twee. Als we belijden dat de Vader de Schepper is, zeggen we daarmee niet dat de Zoon en de Geest niets met de schepping te maken hebben. Als we belijden dat de Zoon mens geworden is dan zeggen we niet dat de Vader en de Heilige Geest niet bij de menswording betrokken zijn. Als we belijden dat de Heilige Geest in ons werkt, in de Kerk en in ons individueel, zeggen we niet dat de Vader en de Zoon daarbij geen rol spelen. Maar we zeggen wel dat het eigene van de Vader

7 'Wanneer dat 'in' ook bij de Kerk gebruikt wordt is sprake van een corrupte tekst, zoals paus Leo dat al opmerkte; wanneer die tekst toch gebruikt wordt moeten we het zo verstaan dat we daarmee uitdrukken dat de Heilige Geest in de Kerk werkt.' Thomas van Aquino, *Summa Theol.* II.II, q. 1 a. 9 ad 5m.

het meest tot uiting komt in het scheppen, het eigene van de Zoon in de menswording en het eigene van de Geest in de voortdurende werkzaamheid in ons.

Vader, Zoon, Heilige Geest zijn zo op elkaar betrokken dat de een niet los gezien en los gedacht kan worden van de anderen. We raken hier aan de grenzen van onze denk- en voorstellingsvermogens. De termen die we gebruiken – ‘Vader’, ‘Zoon’, ‘Heilige Geest’ – kunnen wel verhelderend werken: het zijn namelijk termen die relaties aangeven. Wij kennen verschillende vormen en gradaties van relaties en die verschillende vormen en gradaties kunnen ons hier enigszins helpen om te het mysterie van God de Drie-ene te naderen.

Er is een verschil tussen vrienden/vriendinnen enerzijds en bekenden anderzijds. En zelfs binnen de groep vrienden/vriendinnen zijn er gradaties en dat geldt niet alleen voor de vrienden op Facebook. Onze meest sterke relaties zijn die relaties die niet toevallig zijn, maar die beide kanten bepalen tot wie wij zijn. Het duidelijkste voorbeeld hiervan is de relatie tussen ouders en kinderen. Als kind ben je altijd kind van je ouders en als ouder ben je altijd ouder van je kind. Je kunt iemand niet ouder noemen als zij/hij geen kind heeft en je kunt iemand geen kind noemen als zij/hij geen ouders heeft. Die relatie ouder-kind blijft, ook als ouders sterven of kinderen uit het leven van hun ouders vertrekken. Maar iedere ouder is meer dan ouder en ieder kind meer dan kind. Wij mensen hebben relaties, wij zijn geen relatie. Maar precies dat zeggen wij van God: dat God relatie is. God is Vader-Zoon-Geest. ‘Wie Mij gezien heeft, heeft de Vader gezien... Geloof je niet dat Ik in de Vader ben en de Vader in Mij? ... Geloof me toch: Ik ben in de Vader en de Vader is in Mij.’⁸ Of zoals het in de prelatie van het feest van de Heilige Drie-eenheid geformuleerd wordt: ‘wat wij weten en geloven van u, Vader, weten en geloven wij ook van uw Zoon en van de Heilige Geest’.

8 Joh 14,10-11.

Geloven: niet vanzelfsprekend

Al eerder hebben we gezegd dat in onze huidige samenleving geloven niet vanzelfsprekend is. Geloven in God Vader-Zoon-Heilige Geest is dat nooit geweest. Vanaf het begin heeft de Kerk hiermee geworsteld. Maar het is een misvatting die worsteling alleen maar te lokaliseren in de vroege Kerk en die discussie af te doen als een discussie die opgeroepen werd door de Griekse filosofie. In de evangeliën is een refrein te horen van verbazing en verzet.⁹ In de proloog op het Johannes evangelie wordt het Licht niet aanvaard: 'de duisternis kon het niet aan.'¹⁰ Het verzet dat uitloopt op veroordeling en dood.¹¹ Maar in onze tijd, in onze maatschappij hebben we een aparte gevoeligheid voor die niet-vanzelfsprekendheid van onze geloofsbelijdenis. Zoals we eerder zeiden, dat hoeft niet alleen problematisch te zijn, dat kan ons ook helpen om in onze tijd en in onze omstandigheden onze identiteit als Christenen te verhelderen. We willen op een aantal punten wijzen.¹²

'Schepper van hemel en aarde'

We beginnen onze geloofsbelijdenis met 'de Schepper van hemel en aarde'. Daarmee drukken wij een visie op God en op de werkelijkheid uit die bepalend is voor ons geloof.

Dat God hemel en aarde geschapen heeft, betekent dat God geen onderdeel is van de hemel en de aarde. De Schepper is geen schepsel. God zou er ook zonder hemel en aarde zijn. God is ook niet automatisch de Schepper, want dan zou de schepping eeuwig zijn, zoals God eeuwig is. De schepping is er omdat God gekozen heeft te scheppen. De aanleiding daarvoor is niet iets buiten God, want dat is er niet, maar iets in God. In de traditie wordt dan gesproken over goedheid als innerlijke bron, een goedheid die overstroomt in de schepping. Die schepping is dan ook fundamenteel goed, zoals het

9 vgl. bijv. Lc 4, 22.28-29.

10 Joh 1,4; vgl. ook het wegvloeden van de leerlingen na de zog. Broodrede: 6, 60.66.

11 vgl. ook hoe in Hand 6 en 7 de lotgevallen van Stefanus worden beschreven.

12 Het geloof in God de schepper van hemel en aarde delen we met Joden en Moslims, het geloof in de menswording van de Zoon en de inwoning van de Heilige Geest niet.

refrein van het scheppingsverhaal dat we in de Paaswake lezen, benadrukt.¹³

Dat God zo radicaal begint in zijn scheppingswerk is moeilijk voor te stellen, omdat wij in onze werkelijkheid altijd met iets beginnen. We maken altijd iets van iets anders, of het nu om koken of bouwen gaat of om het ontwikkelen van ideeën of het maken van een kunstwerk. Wij beginnen altijd met iets, wij reageren altijd op iets of iemand en we zijn in ons doen en laten daardoor beperkt en bepaald. Zelfs de grootste kunstenaars zijn beperkt door het materiaal waarmee ze werken. Ze kunnen wel grenzen verleggen, maar het blijven grenzen. Van God belijden we dat zijn scheppen niet lijkt op ons scheppen: God reageert niet, maar schept zonder condities.¹⁴

Dat scheppend handelen Gods werkt door in Gods concrete omgang met ons en zet de toon voor de gang van de heilsgeschiedenis, voor zijn herscheppen. Ook dat is moeilijk voor te stellen, of beter, dat is moeilijk te accepteren. Wij doen weinig of niets onvoorwaardelijk: meestal gaat het erom dat 'eerst moet dit gebeuren voordat ik ...', of 'als dat en dat gebeurt, dan pas kan ik ...'. Dat heeft met ons gevoel van recht en rechtvaardigheid te maken. Voor wat hoort wat. We zijn geneigd dat voorwaardelijke denken en onze ideeën van wat rechtvaardig is mee te nemen in onze omgang met God. Maar wanneer Jezus spreekt over het Rijk Gods, dan vertelt hij over een landeigenaar die aan het eind van de dag aan degenen die een uur hebben gewerkt hetzelfde geeft als wat hij met degenen die de hele dag hebben gewerkt heeft afgesproken. Wanneer die laatsten protesteren omdat ze dat niet eerlijk vinden, stelt de landeigenaar de ontregelende vraag: 'zijn jullie kwaad omdat ik goed ben?'¹⁵

Bij dit niet-conditionele handelen Gods hoort ook vergeven, een ander moeilijk punt. Niet de houding van de vader die zijn jongste zoon nauwe-

13 Gen. 1,1- 2,4a.

14 In de traditie wordt dit kort samengevat met: *creatio ex nihilo*, scheppen uit niets.

15 Mt 20,1-15.

lijks laat uitspreken, maar de houding van de oudste zoon, die niet binnen wil komen, weerspiegelt vaak de onze.¹⁶ Maar zoals Paulus dat in zijn brief aan de Romeinen formuleert, 'hij heeft ons liefgehad toen wij nog zondaars waren', niet pas toen wij zonder zonden waren.¹⁷ Of nog duidelijker: 'Maar toen de goedheid en mensenliefde van God onze redder is verschenen, heeft Hij ons gered, niet omdat wij iets gedaan zouden hebben dat ons kan rechtvaardigen maar alleen omdat Hij barmhartig is.'¹⁸

Dat God hemel en aarde geschapen heeft, houdt ook een visie op onze werkelijkheid, die bepalend is voor ons geloof. Dat God hemel en aarde geschapen heeft, betekent dat onze werkelijkheid een begin heeft en er niet had hoeven zijn. In plaats van een zekere vanzelfsprekendheid of een noodzakelijkheid, wordt toevalligheid het kenmerk van onze werkelijkheid. Het is verwonderlijk dat er veeleer iets is dan niets. Ons bestaan is fundamenteel contingent. Of anders geformuleerd, ons bestaan, onze werkelijkheid is fundamenteel een gave. Dat kleurt ons hele bestaan of beter, zou ons hele bestaan moeten kleuren.

We zijn er gewend aan geraakt in onze maatschappij te spreken over zinging. Ook als we over het geloof spreken, praten we zo. Maar als we alleen maar zo spreken, komt de vraag op of we ons geloof in God de Schepper wel serieus genoeg nemen. Wanneer we namelijk over ons geloof alleen maar in termen van 'zin geven' spreken, is God het antwoord op onze vragen. Het is dan niet denkbeeldig dat deze vragen bepalen hoe wij God zien. Maar wie de Schrift leest, merkt dat in alle roepingsverhalen God begint met te vragen: de mens geeft antwoord. Dat God telkens weer begint, wordt door het geloof in de Schepper expliciet en fundamenteel onderstreept. Wanneer we over ons geloof alleen maar in termen van 'zin geven' zouden spreken, is het ook niet denkbeeldig dat de vragen die we stellen, niet meer bevestigd worden of onder kritiek worden gesteld. We blijven dan binnen de waardepatronen en zingingen van onze huidige maatschappij. Wanneer die vragen wel onder kritiek worden gesteld, hoeft en kan in die

16 Lc 15,11-32.

17 Rom 5,8.

18 Tit 3,4-5.

moeilijke en gevoelige discussies waarin een beroep gedaan wordt op 'menswaardig' leven en 'menswaardig' sterven, dat 'menswaardig' niet alleen maar ingevuld worden met zin *geven*, hoeft en kan *zin* niet automatisch verstaan worden met de waarden die nu bepalend zijn in onze maakbare maatschappij, zoals efficiënt, economisch verantwoord en nuttig.

Het geloof in God de Schepper attendeert ons dus op een belangrijk aspect van ons leven: dat we allerlei zaken krijgen. We krijgen niet alleen ons leven, maar ook in ons leven krijgen we genegenheid, vriendschap, liefde en dat zijn keer op keer meer dan nuttige of efficiënte zaken.

Voor ons en omwille van ons heil

In de geloofsbelijdenis zeggen we dat Gods Zoon mens geworden is 'voor ons, mensen, en omwille van ons heil'. Hiermee verwoorden we net als bij het geloof in de Schepper een visie op God. De visie op God houdt in dat God geen niet-betrokken, onverschillige, afzijdige God is, die dan wel alles aan het begin geschapen heeft, maar verder niet meer bij zijn schepping en schepselen betrokken is. God is een God van mensen. God is *onze* God.

Psalm 51 is de bekendste van de zogenaamde boetepsalmen. In een commentaar op de openingsregels van die psalm houdt Thomas van Aquino een lofzang op Gods grote en grenzeloze barmhartigheid. Hij noemt daarbij ook de menswording. Die barmhartigheid is zo groot, 'omdat zij God mens laat worden, God uit de hemel op de aarde heeft geplaatst, en de onsterfelijke laat sterven.'¹⁹ Thomas verwijst hierbij niet naar de tekst uit de brief aan Titus die we net geciteerd hebben, maar naar een andere tekst van Paulus: 'Door zijn grote liefde voor ons heeft God, die rijk is aan barmhartigheid, ons die dood waren door onze overtredingen, met Christus ten leven gewekt. Aan zijn genade dankt u uw redding.'²⁰ 'Aan zijn genade'. Hierbij moeten we niet de overwegend negatieve associaties, die genade in ons gewone spraakgebruik heeft gekregen, laten meeklinken (genade voor recht, genadebrood eten), maar de oorspronkelijke betekenis:

19 Thomas van Aquino, *Super Psalmo 50*, nr. 1.

20 Ef 2,4-5.

een geschenk dat zomaar gegeven wordt.²¹ Hier blijkt hoe belangrijk het is God niet te plaatsen in onze (economische) kaders van ‘voor wat hoort wat’.

‘Voor ons, mensen, en omwille van ons heil’ houdt ook een visie op onszelf in: wij hebben heil en verlossing nodig. Dat wil zeggen: wij concrete menselijke personen zijn beschadigd, gemankeerd, bestaan en leven beneden ons niveau, komen onvoldoende tot ons recht. Of voluit gelovig geformuleerd: wij mensen zijn getekend door zonde.

In een verrassend eerlijke en ook wel onthutsende passage formuleert Paulus een al te herkenbare menselijke ervaring dat wat we willen niet doen en dat we doen wat we niet willen: ‘Ik doe niet het goede dat ik wil, maar het kwade dat ik niet wil.’²² Paulus verwoordt hier een uitermate realistische kijk op ons mensen. Dat realistische karakter heeft niet alleen te maken met de herkenbare ervaring van tekortschieten en fouten maken (zondigen), maar ook met het gegeven dat in het geloof dat persoonlijke falen in verband wordt gebracht met de erfzonde. Erfzonde verwijst dan naar dat hele grijze gebied van kwaad dat weliswaar door menselijke beslissingen tot stand is gekomen, maar waarvoor niet iemand persoonlijk verantwoordelijk kan worden gesteld en dat ook niet als natuurlijk kwaad afgedaan kan worden. We noemen een aantal voorbeelden dat gemakkelijk uitgebreid kan worden: de huidige economische crisis, de bureaucratie, de rol van management in de zorgsector, de armoede, de milieuproblematiek, de sfeer in onze kerkgemeenschap waardoor het seksueel misbruik toegedeekt kon worden. Die erfzondigheid bepaalt onze situatie en beperkt ons handelen. Het idee dat iemand op zijn of haar eentje die vormen van erfzondigheid kan bestrijden is een irreële gedachte. Daarvoor is hulp en inzet van anderen nodig, van een gemeenschap en uiteindelijk van God.

Maar dat lijkt in te gaan tegen diepe menselijke verlangens. Haast aangeboren lijkt ons verlangen te zijn op eigen benen te staan. Het hele proces van volwassen worden is precies dat: zelfstandig worden, het heft in

21 Een klassieke definitie van genade is *gratia gratis datur*: genade wordt om niet gegeven.

22 Rom 7,19.

handen nemen. Dat oer-verlangen wordt in onze maatschappij nog versterkt door het ideaal van zelfredzaamheid en dat ideaal wordt nog eens versterkt door de economische crisis en de bezuinigen op allerlei sociale voorzieningen. Maar in de visie op de mens die besloten ligt in de geloofsbelijdenis zit een fundamenteel element van het niet alleen kunnen en niet op zich kunnen, een erkenning dat we hulp nodig hebben.

Elke Witte Donderdag lezen we het verhaal van de voetwassing. In dat verhaal verzet Petrus zich en dat verzet is precies een verzet tegen geholpen te worden, tegen bediend te worden. Het is zijn eer te na, het is onze eer te na hulp te vragen, geholpen te worden, afhankelijk te zijn. Maar Jezus zegt zeer beslist dat wanneer Petrus volhardt in zijn verzet hij niet bij hem hoort.²³ Geholpen willen worden als levenshouding is een absolute voorwaarde voor het koninkrijk van God.

Die Heer is en het leven geeft

Op het Tweede Vaticaans Concilie is een uitleg van de term 'Christen' die in de vroege Kerk gegeven werd weer opgenomen. 'Christen' verwijst natuurlijk naar de titel 'Christus' die aan Jezus wordt gegeven. 'Christus' betekent Gezalfde, degene die met Gods Geest is gezalfd, de Messias. In het Oude Testament worden drie functies verbonden aan de zalving met Gods Geest: koning, priester en profeet. De Messias, de Gezalfde bij uitstek, combineert die drie functies.

Wanneer Jezus zich door Johannes laat dopen, klinkt niet alleen de stem uit de hemel die hem 'Mijn Zoon' noemt, maar daalt ook de Geest op hem neer en wordt zo geopenbaard dat hij de Gezalfde, de Christus is.²⁴ In de titel 'Christus' die aan Jezus gegeven wordt, zit dus de werkzaamheid van Gods Geest in zijn leven, sterven en verrijzen opgesloten.

²³ Joh 13,2-10.

²⁴ vgl. Mt 3,13-17; Mc 1,9-11; Lc 3,21-22; Joh1, 32-34.

Maar in het Nieuwe Testament wordt die zalving met de Geest als het ware uitgebreid: het hele volk wordt gezalfd en wordt daardoor een volk van koningen, priesters en profeten.²⁵ Net als bij Jezus is die zalving met de Geest verbonden aan de doop. Door de doop zijn wij ‘christenen’ geworden. In het wetboek van de kerk, de Codex van 1983, worden wij dan ook, in lijn met het Tweede Vaticaans Concilie, gedefinieerd als christengelovigen die door hun doopsel deel hebben aan het koninklijke, priesterlijke en profetische ambt van Christus.²⁶ Iedere gedoopte heeft daardoor een grote waardigheid en verantwoordelijkheid. Iedere christen is een tempel van de Heilige Geest en dat heeft consequenties.²⁷ Een van de meest diepzinnige meditaties over die gevolgen is te vinden in de Pinkstersequens, *Veni Sancte Spiritus*.

In dat lied vragen wij de Heilige Geest om te komen en te geven. Gaven vraag je niet om ze vervolgens niet te gebruiken en een gast nodig je niet uit om hem of haar vervolgens geen aandacht te geven. Integendeel, een goede gastheer of gastvrouw laat zijn of haar doen en laten bepalen door die gast. Deze gast van de ziel bepaalt je diepste innerlijk. Deze gast van de ziel komt om te wonen. En met dit thema van de inwoning raken we het meest eigene maar ook het minst vanzelfsprekende en meest weerbarstige van onze geloofsbelijdenis: God die zo nabij is dat we al onze ideeën over God moeten herformuleren. Daarbij gaat het niet alleen om wat wel Gods eigenschappen worden genoemd (almacht, rechtvaardigheid, barmhartigheid), maar ook en vooral wie God is. We kunnen over Godzelf niet anders spreken dan over God Vader-Zoon-Geest. Eerder hebben we al gezegd dat dat de kern is van onze geloofsbelijdenis, maar die kern is ook het meest weerbarstige en minst vanzelfsprekende van ons geloof. Centraal daarbij staat de menswording Gods.

25 Vgl. 1 Pt 2,9-10; Hand 2, 1-21; 10,44-47; 11,15-16. Vgl. ook prelatie 1 voor zondagen door het jaar: ‘uw uitverkoren en geheiligd volk – koningen en priesters worden wij genoemd. Uw grote daden God verkondigen wij overal...’

26 ‘Christengelovigen zijn zij die door het doopsel in Christus ingelijfd, tot volk van God gemaakt en aldus aan de priesterlijke, profetische en koninklijke taak van Christus op hun wijze deelachtig, ieder volgens zijn eigen plaats, geroepen worden de zending uit te voeren die God aan de kerk ter vervulling in de wereld heeft toevertrouwd.’ Canon 204.

27 Vgl. 1 Kor 6,19.

Voor ons ... mens geworden

God is mens geworden. We kunnen dus niet meer over God spreken zonder over de mens te spreken en we kunnen niet meer over de mens spreken zonder over God te spreken.²⁸ Als we over God spreken zijn we haast van nature gewend God hoog en ver weg te plaatsen. Hoe begrijpelijk die eerbied voor de hoogheid en transcendentie Gods ook is, door de inwoning van de Geest en vooral door de menswording van de Zoon moeten we anders over God denken en spreken. De menswording Gods stelt onze gewone opvattingen over God ter discussie. Het verzet in Nazareth is een verzet tegen de gewooneheid van de menswording.²⁹

Een uitnodiging tot vertrouwelijkheid

Zoals we al zeiden vanaf het begin heeft de Kerk geworsteld met de menswording Gods en de discussies in de vroege Kerk - waar onze geloofsbelijdenis een onderdeel van is - hebben alle te maken met de weerbarstigheid van de menswording Gods. Als we het zo formuleren, lijkt die weerbarstigheid enkel met onze ideeën over God te maken te hebben, maar er zit ook nog een andere kant aan. Die weerbarstigheid heeft zeker met onze ideeën over God te maken, maar ook met onze ideeën over onszelf. In de proloog van het Johannes evangelie wordt die andere kant zo verwoord: 'Aan diegenen die Hem toch opnamen, heeft Hij het vermogen gegeven om kinderen te worden van God: aan hen die geloven in zijn naam. Niet langs de weg van het bloed, niet door de begeerte van het vlees of door mannelijk streven, maar uit God zijn ze geboren.'³⁰ En in de tweede brief van Petrus wordt gesproken over 'deel krijgen aan Gods eigen wezen'.³¹

Bij de kerkvaders wordt hiervoor het beeld van de ruil gebruikt: God wordt mens opdat de mens vergoddelijkt kan worden.³² Maar dan gaat het wel

28 Vgl. Mt 22,34-40; Mc 12,28-34; Lc 10,25-38; vgl. ook Mt 25,31-46.

29 Mt 13,55-57; Mc 6,3; Lc 4,22.28-29.

30 Joh. 1,12-13.

31 2Pt 1,4.

32 Vgl. Athanasius, *Incar. 54,3 Orationes contra Arianos* 1, 39; en 3, 34; vgl *Katechismus van de Katholieke Kerk* par. 460.

over een 'bewonderenswaardige' ruil, een ruil die niet in onze verwachtingskaders past. Het belang van die wonderbaarlijke ruil blijkt uit het gebed dat de priester in elke eucharistieviering bidt bij het klaarmaken van de gaven wanneer hij water bij de wijn doet: 'Gij deelt ons mens-zijn en gij neemt ons op in uw goddelijk leven.'³³ Wij worden door God uitgenodigd tot een vertrouwelijke en intieme omgang. Wij hebben de Geest ontvangen die in ons *Abba* Vader bidt, het gebed dat Jezus bad en zijn leerlingen leerde.³⁴ Die deelname, dat kind-zijn van God tekent ons als gedoopten 'in de naam van de Vader en van de Zoon en van de Heilige Geest'.

Pasen

De verrezen Heer bezoekt op Paasavond de angstige en opgesloten leerlingen. De apostel Thomas is daar niet bij. Als hij de enthousiaste verhalen van de andere leerlingen hoort, reageert hij afwijzend. Hij kan pas geloven als hij de tekenen van het lijden in de verrezen Heer kan zien. Wanneer Jezus een week later weer bij zijn leerlingen komt, is Thomas wel aanwezig en ziet hij die tekenen. Hij belijdt dan zijn geloof: 'mijn Heer en mijn God'.³⁵ Die andere leerlingen hebben Thomas niet buiten gesloten omdat hij vragen had, Thomas is niet weg gebleven omdat hij twijfels had. Zo kon hij binnen die gemeenschap groeien in geloof. Wij hopen dat ook onze geloofsgemeenschap de uitnodigende omgeving mag zijn waarin mensen kunnen groeien in geloof. Wij hopen dat deze vasten ons allen toe leidt naar 'de poort van het geloof' en dat wij allen in de hernieuwing van onze doopbeloften die vertrouwelijke omgang mogen vinden met God Vader-Zoon-Heilige Geest die ons verdiept en verbindt.

Utrecht, 4 februari 2013

De bisschoppen van Nederland

33 Vgl. ook het openingsgebed van de dagmis van Kerstmis en prefatie 3 van Kerstmis.

34 Vgl. Gal 4,6; Rom 8,15; Mt 11,25-27; Lc 10,21-22; 11,1-4

35 Joh 20,24-29.